

L'ACTA ORIGINAL DEL JUDICI CELEBRAT
AL MONESTIR DE SANT BENET DE BAGES
EL 14 DE JUNY DE 1025 AMB ASSISTÈNCIA
DEL BISBE OLIBA RECUPERADA

JESÚS ALTURO I PERUCHO
Universitat Autònoma de Barcelona

*The original report of the trial held in the monastery of Sant Benet de Bages
on the 14 June 1025 with the attendance of Bishop Oliba recovered*

Edició crítica i comentari d'un diploma original, actualment retrobat, que recull un judici celebrat al monestir de Sant Benet de Bages el 14 de juny de 1025 amb l'assistència del bisbe Oliba. S'hi acompanyen algunes consideracions sobre el nivell cultural de l'autor de l'escrit, el clergue i jutge Ponç Bonfill.

Paraules clau: Oliba, judici, Sant Benet de Bages, Ponç Bonfill.

Review edition and commentary of an original diploma, now found again, which includes a trial held in the monastery of Sant Benet de Bages on the 14 June 1025 with the attendance of Bishop Oliba. Accompanying it are some considerations regarding the cultural level of the author of the document, the clergyman and judge Ponç Bonfill.

Keywords: Oliba, trial, Sant Benet de Bages, Ponç Bonfill.

La notabilíssima riquesa documental catalana, sovint esparsa i gairebé mai inventariada, sempre ofereix sorpreses agradables als investigadors. Car fins i tot és possible de trobar nova documentació sobre personatges de tanta rellevància cultural i històrica, i tan estudiats, com l'abat i bisbe Oliba.¹ Fa pocs anys, en aquestes mateixes pàgines, P. H. Freedman ens presentava «Un document del comte Oliba abans de la seva entrada en religió»² i més recentment J. Mascarella ha recuperat també «Un “nou” document d'Oliba»,³ que és, en realitat, l'original d'un text ja conegut en còpia.⁴ A més, F. Rodríguez Bernal ens donarà a conèixer aviat una sentència del 13 d'octubre de 1033 desfavorable als interessos del bisbe de Vic en una disputa que l'enfrontà amb el vescomte Folc d'Osona a propòsit del castell de Calaf.⁵

1. Per bé que, sortosament per a la curiositat humana, mai no s'exhaureix cap temàtica d'estudi. Sobre Oliba i la seva obra confio de poder donar a la llum aviat noves dades i clarícies en *Varia olibana*, en premsa.

2. *Ausa*, XXI, 151 (2003), p. 23-28, completat ara amb «Oliba com a comte, notes addicionals sobre un document de Saragossa», *Urgellia*, 17 (2008-2010), p. 123-134.

3. *Vitel·la. Butlletí d'informació cultural de Ripoll*, núm. 22 (2008), p. 1-3.

4. ALART, J. B. *Cartulaire Roussillonnais*. Perpinyà, 1880, ap. XXXII, i reproduït també per E. JUNYENT. *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*. A cura d'A. M. Mundó. Barcelona: 1992, doc. 90.

5. «La justícia en la frontera: el procés de Calaf (998-1038)», en premsa. Agraïcio a l'autor l'amabilitat d'aquesta informació.

Per part meva, en aquesta avinentesa, pretenc sols donar notícia de la recuperació d'un diploma original, de l'existència i de bona part del contingut del qual teníem coneixement gràcies a un regest contingut en un antic registre de documents del calaix 18 de l'Arxiu de Sant Benet de Bages, actualment conservat a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA, Monacals Universitat, lligall 75). Es tracta d'un judici celebrat al predit monestir el 14 de juny de 1025 amb la presència del bisbe Oliba,⁶ custodiat actualment a la Biblioteca de Catalunya, a la seva secció d'arxiu, registre 9137, perg. 99.⁷

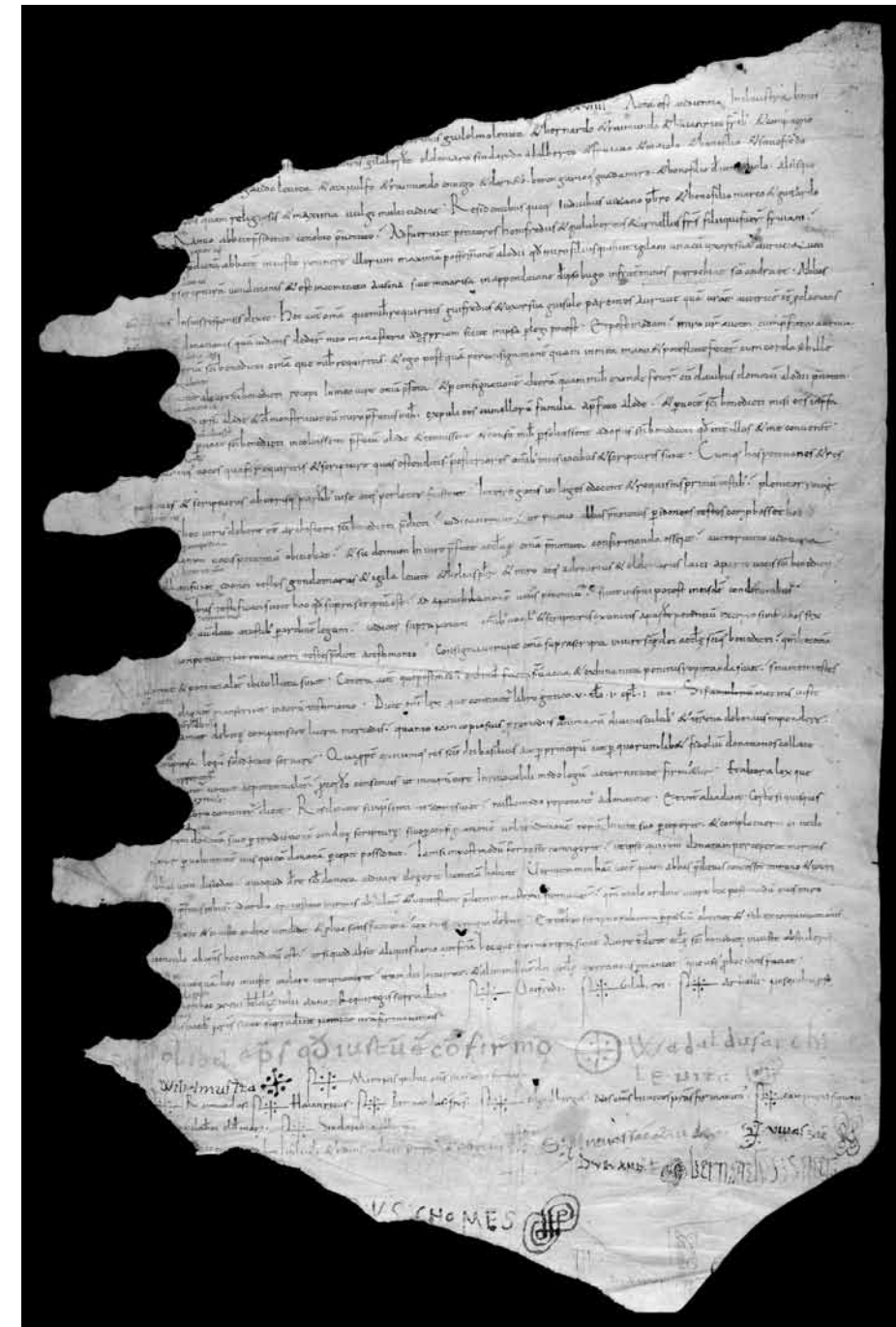
El pergami d'aquest diploma mesura actualment, en les seves parts extremes, 287 x 440 mm i es conserva en força bon estat, per bé que els seus marges superior, inferior i lateral esquerre estan afectats per l'acció d'un foc, que el cremà en un moment en què el pergami devia estar enrotllat i poc temps després de la seva escriptura. Hom diria que aquesta ustió es produí en algun incendi que afectà el monestir de Sant Benet de Bages, que, en principi, devia ser el dipositari del document com a beneficiat de la sentència continguda en ell. Aquestes cremades motivaren la pèrdua d'algunes lletres i paraules que foren reescrites en l'interlineat per una mà coetània, però amb menys capacitat cal·ligràfica i gramatical que l'autor de l'escriu. D'altra banda, aquests afegits permeten de deduir l'existència, pel cap baix, d'un altre original duplicat en poder de qui féu les esmenes.⁸

El text conservat és del següent tenor:⁹

[...] XVIII acta est audientia in claustra Beati [...]us Guilelmo, leuita, et Bernardo et Raimundo et Haiarico, fratribus, et Compagno [...]is [...] uiris Gilaberto, Eldemaro, Sindaredo ac Adalberto (*corr. ex Aialberto*) et Fruiano et Maiolo et Bonofilio et Seniofredo, [...], <Ermen>gaudo, leuita, et Atanulfo et Raimundo Ennego et Darneto Berengarioque Guadamiro et Bonofilio de Ventaliolo aliisque [la]ycis quam religiosis et maxima uulgi multitudine; residentibus quoque iudicibus Viuano, presbitero, et Bonofilio Marco et Guitardo, <iud>[ice], <et> Ramio, abbate, presidente cenobio prenotato.

Adfuerunt petitores Honifredus et Guilabertus et Arnallus, fratres, filii qui fuerunt Fruiani, <qui> {petierunt a<d>} predictum abbatem iniuste retinere illorum maximam possessionem alodii quod Miro, filius qui fuit Igilani, unacum uxore sua Aurucia uen{didit} eis per scripturam uenditionis. Et est in comitato Ausona siue Minorisa, in appenditione de ipso Bugo, infra terminos parrochia Sancti Andraee.

6. El regest, acompanyat de comentari, ja fou donat per JUNYENT, *Diplomatari...*, op. cit., doc. 83.
7. Agraeixo a la Dra. Reis Fontanals, conservadora de l'arxiu de la nostra biblioteca nacional, les facilitats donades per a l'estudi d'aquest document.
8. D'altra banda, hom pot conjecturar l'existència d'un tercer diploma original perquè l'autor del registre suara esmentat es basà en un document sencer, atès que incorpora en el seu resum alguna dada no llegidora en el nostre text, si bé també cal dir que algun detall passà per alt a l'anònim regestador.
9. En la meua edició utilitzo els següents signes: els [] indiquen parts textuales perdudes per desaparició del suport material; {} inclou les lletres o mots reescrits interlinealment per la mà coetània correctora, i <> serveix per incorporar les meves conjectures per tal de restituir el text com crec que l'escriu l'autor.

Abbas uero predictus in suis responsis dixit:

«Hec autem omnia que mihi requiritis Guifredus et uxor sua Guisulo, parentes Aurucie, quam uestram autricem esse proclamatis, {per} scripturam donationis quam uidetis, dederunt meo monasterio ad proprium, sicut in ipsa perlegi potest. Et postmodum Miro, uester auctor, cum prefata Aurucia, <uxore su>{a, dedit ad pro}prium Sancti Benedicti omnia que mihi requiritis, et ego, postquam per consignationem quam in mea manu et potestate fecerunt cum corda schille <pen>{dentis} ante altare Sancti Benedicti recepi in meo iure omnia prefata et per consignationem alteram quam mihi exinde fecerunt cum clauibus domorum alodii prenotati {fui cum Miro<ne>} ad ipsum alode et demonstrauit eum Miro prefatus mihi, expulsi eos cum illorum familia a prefato alode et per uocem Sancti Benedicti misi eos in prefa{tum alaudem} <ut> per uocem Sancti Benedicti incoluissent prefatum alode et tenuissent et censum mihi persoluissent ad opus Sancti Benedicti quod inter illos et me conuenit. {<Omnes>} namque uoces quas (*corr. ex* quam) requiritis et scripture quas ostenditis posteriores omnibus meis uocibus et scripturis sunt.»

Cumque has petitiones et responsiones et scripturas (*sic*) ab utrisque partibus uise atque perfecte fuissent, interrogatis, ut leges edocent, et requisitis primum testibus, pleniter recog{nouerunt res} hec iuris debere esse archisteri Sancti Benedicti predicti, iudicauerunt ut Ramio, abbas prenotatus, per idoneos testes comprobasset hoc quod {per compositio}nem uocis petentium obiciebat et sic demum in iure prefate aeclesiae omnia prenotata confirmanda essent. Auctoritate iudiciaria {abinterea?} allati sunt idonei testes Gondemarus et Igila, leuite, et Helias, presbiter, et Miro atque Adroarius et Eldemarus, laici, a parte uocis Sancti Benedicti. {Idonei<s> testi}bus testificati sunt hoc quod suprascriptum est ad annihilationem uocis petentium, sicut inspicere potest in eisdem conditionibus.

{Testimonio} autem dato a testibus per ordinem legum iudices supranotati, omnibus uocibus et scripturis extinctis a parte petentium, excepto si infra hos sex non potuerint remoueri testes predicti a testimonio, consignauerunt omnia suprascripta in iure Sanctae Dei Aeclesiae Sanctique Benedicti quoniam hec omnia uotue et potentialiter ibi collata sunt. Cetera autem que postmodum exinde facta sunt, uacua et exinanita penitus reputanda sunt, si tamen testes {predicti} digniter manserint in eorum testimonio. Dicit enim lex que continetur libro Gotico V, titulo I, capitulo I, ita: «Si famulorum meritis iuste {compellimur} debita compensare lucra mercedis, quanto iam copiosius pro remediis animarum diuinis cultibus et terrena debemus impendere {et} impensa legum soliditate (*corr. ex* soliditate) seruare. Quapropter quecumque res sanctis Dei basilicis aut per principum aut per quorumlibet fidelium donationes collate {repperiuntur} uotue ac potentialiter pro certo censemus ut in earum iure inreuocabili modo legum aeternitate firmetur.» Et altera lex que {Gotico li}bro continetur dicit: «Res donate si in presenti tradite sunt, nullo modo repetantur a donatore» (*Lib. iud.* V, 3, 6). Et inter alia dicit: «Certe si quisquis {aliquam} rem donatam siue per traditionem conditae scripturae siue per consignationem uel per traditionem rerum in iure suo perceperit et complacuerit ei ut donator per uoluntatem eius qui eam donatam percepit possideat. Iam si in postmodum fortasse contigerit ut

ipse qui rem donatam perceperat moriens ab hac uita discedat, quicquid de re sibi donata iudicare elegerit licentiam habeat» (*Ibidem*).

Veruntamen hanc uocem quam abbas predictus concessit Mirono et uxori {eius} prefatis rebus, idcirco a potestate Mironis abstulerunt et in potestate predicti monasterii firmauerunt quoniam malo ordine a iure hoc postmodum eius Miro <t>raxit et iniusto ordine uendidit et pro hac satisfactione uox eius extingui debuit.

Et ut hec scriptio roborem perpetuum obtineret sub excommunicationis uinculo ab episcopis hoc innodatum est, ut si –quod absit– aliquis homo aut femina hec que suprascripta sunt a iure predictae ecclesiae Sancti Benedicti iniuste abstulerit {in} quoquam hoc iniuste uiolare temptauerit, iram Dei incurrat et a liminibus Sancte Dei Aeclesiae extraneus permaneat quousque pro hoc satisfaciatur.

{Actum} est hoc XVIII kalendarum iulii, anno regni regis supradicto.

S+ Onifredi, s+ Gilaberti, s+ Arnalli, nos qui hic pro solidis uocibus nostris, sicut supra dicit, nomina nostra firmauimus. Oliba, episcopus, quod iustum est, confirmo* +. Wadaldus, archileuita, ss*. Wilielmus, leuita* +. S+ Mironis, qui hic omnes suas uoces firmauit. S+ Raimundus, s+ Haiaanricus, s+ Bernardus, fratres ; s+ Enguilbergie, nos omnes hic uoces nostras firmauimus. S+ Compagni, Siguini, Gilaberti, Eldemari. S+ Sindaredi, Aialberti.

<S+ Poncii> cogn<omento> Bonifilii, clerici et iudicis, qui haec scripsit et edidit et sss.

S+ Viuas, sacer et iudex*. S+ Viuas, sacer, ss*. + Durandus, leuita*. Bernardus, sacer, ss*. <Ermengaud>us, chomes, ss*.

[...] die et anno quo supra.

Ja es veu, doncs, que l'audiència del plet tingué lloc al claustre del monestir de Sant Benet de Bages. Hi foren presents el diaca i futur bisbe de Vic, Guillem de Balsareny; Bernat, futur senyor de Balsareny, i Ramon i Enric, tots ells germans, entre d'altres notables pròcers. Hi havia els jutges Vives (o Vivà, però no Vidà), prevere, Bonfill Marc i Guitard. I l'abat Ramió, que presidia el cenobi, però no sé si el judici. Els demandants eren Onofred, Guilbert i Arnau, fills del difunt Fruja, els quals reclamaven al prelat abat la possessió d'un alou que Miró, fill d'Iguilà, els havia venut juntament amb la seva esposa Oruça. Era aquesta propietat al comtat d'Osona i Manresa, dins els termes de la parròquia de Sant Andreu de Castellnou de Bages, al Bug.

Davant la demanda l'abat respongué que els pares d'Oruça, Guifrè i Guisul, havien lliurat el prelat alou al monestir de Sant Benet tal com es podia veure en l'escriptura de donació. Més endavant, aquesta donació fou confirmada per Oruça i el seu marit Miró, i ell mateix la rebé. Més encara, quan li transmeteren la possessió davant l'altar de Sant Benet i després li donaren les claus de les cases de l'alou, ell féu fora de la propietat al susdit matrimoni i a tots els seus, i a continua-

ció els concedí la mateixa propietat a cens del monestir. Per tant —deia l'abat—, els drets i les escriptures dels demandants eren posteriors als del cenobi. Una vegada examinades les demandes, respostes i escriptures adduïdes per totes dues parts, després de requerir testimonis i de consultar les lleis, els jutges dictaminaren el millor dret del monestir. Prestaren testimoni en favor de Sant Benet de Bages els diaques Gondemar i Igila, el prevere Elias, i els laics Miró, Adroer i Eldemar. I hom cità a la lletra les lleis del «Liber iudicum» V, 1, 1 i V, 3, 6. Cal ressaltar, a més de la firma d'Oliba, que signà confirmant la sentència perquè la considerà justa, la del comte Ermengol d'Urgell i, segons el resum anònim, també firmaren la comtessa Ermesèn de Barcelona i la seva nora Sança; però d'aquestes dues darreres signatures no n'ha quedat cap rastre en el nostre diploma.

Aquest document, a més d'oferir un nou testimoni de l'activitat d'Oliba, ens procura, entre diverses dades d'interès, un altre exemple del bon nivell cultural del jutge i «*doctor paruulorum*» Ponç Bonfill, eclesiàstic d'alta cultura, certament en possessió d'una magnífica habilitat cal·ligràfica i d'una apta capacitat gramatical ultra d'una provada experiència judicial.¹⁰ Que coneixia força bé la gramàtica ho demostra el notable bon ús que fa de la llengua, més si el comparem amb el nivell mitjà dels jutges de la seva època; que dominava les lleis ho palesa amb les citacions precises i exactes del *Liber iudicum* que addueix; que havia rebut una excel·lent formació en l'art de l'escriptura ben clar queda en la seva perfecta cal·ligrafia amb unes lletres petites, però ben traçades, d'1 mm d'alçada, però amb llargues astes ascendents, que oscil·len entre els 5-6 mm, i les descendents, més constants, com és habitual en els bons còdexs, de 5 mm. I, fins i tot, cal remarcar l'excel·lent presentació gràfica del document, preparat com si es tractés d'una pàgina de bell còdex: les marques del punteig han permès de traçar, a punta seca, unes línies rectores per a una escriptura que no es desvia en cap moment, i han facilitat una separació harmònica de 10 mm d'interlineat i una justificació perfecta per a una caixa d'escriptura (exclosa aquí la consideració de les signatures) d'uns 310 x 230/240 mm. Aquests detalls demostren, per ells mateixos, que si el nostre escriptor no copià còdexs —cosa ben possible—, no fou pas perquè no n'estigués qualificat.

Per altra part, prou es nota que era home habituat a tractar amb llibres, fins d'èpoques més reculades que les del seu temps, perquè l'ús que fa, tal com hom constata en el present diploma i en d'altres d'escrits per ell, d'algunes as obertes, d'algunes erres punxegudes i d'algunes is altes i fins baixes unides a la lletra anterior en enllaç gràfic, denoten que l'escriptura visigòtica no li era estranya per bé que ja no fos la usual a Catalunya des del darrer quart del segle IX entre els escriptors més professionals. Vol dir això que devia freqüentar la consulta i la lectura de llibres encara copiats en la vella escriptura precarolina, motiu pel qual era considerat un expert també en alfabetos antics, com es veu en el fet que fos reclamada la seva intervenció, l'any 1027, per a la lectura d'un privilegi papal del 16 de

10. D'ell destaca el Prof. J. M. FONT I RIUS, «Entorn de la figura de Ponç Bofill Marc jutge comtal de Barcelona, a les primeries del segle XI». *Boletim da Faculdade de Direito de Coimbra (Estudos em Homenagem aos Profs. Manuel Paulo Merêa e Guilherme Braga da Cruz)*, 1983, p. 17-18, que «la vivesa i elegància del seu estil es transparenten també en els seus documents, no solament en els preàmbuls i exordis de diverses actes sinó en el curs de tota la seva redacció».

novembre de 966, «*ob difficultatem legendi ipsius seriem litterarum*».¹¹ Ni cal dir que Ponç Bonfill degué aprofitar les ensenyances que devia rebre del seu pare, el també jutge i eclesiàstic Eroïgi Marc,¹² al qual superà a la fi en coneixements de tota mena, però de qui imita en tot moment la cal·ligrafia i l'ortografia.¹³

11. R. D'ABADAL. *Catalunya carolíngia*. Vol. III. *Els comtats de Pallars i Ribagorça*. Segona part. Barcelona, 1955, doc. 200, p. 389.

12. Tracto d'aquest personatge a «El testamento sacramental de Moción del año 987 y su redactor, el juez Ervigio Marco», en *Homenaje al Profesor Dr. D. José Ignacio Fernández de Viana y Vieites*, Granada 2012, p. 29-46.

13. Vegeu la nota anterior.